
ROBERT KRIECHBAUMER – WOLFGANG MUELLER – ERWIN A. SCHMIDL (HG.)

POLITIK UND MILITÄR IM 19. UND 20. JAHRHUNDERT

Österreichische und europäische Aspekte. Festschrift für Manfred Rauchensteiner

(Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 2017. 523 o. ISBN 978-3-205-20417-6)

A hazájában és nemzetközileg egyaránt jól ismert, az osztrák hadtörténészek doyenjének számító Manfred Rauchensteiner (a bécsi Hadsereg-történeti Múzeum volt igazgatója, a Bécsi Egyetem professzora), pályája során főként a Habsburg-birodalom és Ausztria XIX–XX. századi politika- és hadtörténetének fontos fordulópontjait kutatta és dolgozta fel számos monográfia, illetve tanulmány formájában. 75. születésnapja alkalmából kollégái, egykori tanítványai és barátai egy impozáns, 22 színvonalas tanulmányt tartalmazó kötetet jelentettek meg, amely Rauchensteiner több mint fél évszázados munkássága és történelmi életműve előtt tiszteleg.

A könyv bevezetőjében Wolfgang Mueller foglalja össze Rauchensteiner szakmai pályafutásának főbb állomásait, röviden összegzi a kötetben található tanulmányok főbb megállapításait. Kiemeli, hogy a professzornak 1965 óta jelennek meg folyamatosan publikációi és nagyon gazdag szakmai életutat mondhat magáénak, tanítványainak több generációja is a történelmi pályát választotta.

A kötet első témaegységében két tanulmány található. Michael Dippelreiter tanulmányából Rudolf von Schmidburg, egy Bécsben állomásozó gránátos század parancsnokának az 1848 októberében a császárvárosban lezajlott felkelés eseményeit követhetjük nyomon, többek között részleteket ismerhetünk meg Theodor von Latour hadügyminiszter felkelők általi meglinceseléséről. Claudia Reichl-Ham tanulmányában bemutatja Metternich kancellár 1815-ös bécsi kongresszus után folytatott keleti politikáját, amely az Oszmán Birodalom támogatására irányult, megakadályozva a balkáni népek nacionalizmusának feleledését és a cári Oroszország térnyerését a félszigeten. Megtudhatjuk, hogy Friedrich von Gentz, Metternich tanácsadója miként ítélte meg Anglia, Franciaország és Oroszország intervencióját a szultánnál, az 1821 óta a szabadságukért küzdő görög felkelők érdekében, továbbá megismerhetjük, hogyan viszonyultak a bécsi politikusok az 1831–1840 között zajlott egyiptomi–oszmán háborúhoz.

Az első világháború időszakát magába foglaló fejezetben hét tanulmányt olvashatunk. Roman Sandgruber a Nagy Háború egyenlősítő szerepéről ír. Hangsúlyozza, hogy a világegés a társadalmat alapvetően változtatta meg. Az osztrák–magyar hadikiadások több mint 40%-át a katonák ellátására, közel 20%-át ruházatra és cipőre, 24%-át fegyverekre és lőszerre fordították. A kiadásokat a hadikölcsönökből és a pénzkibocsátásból fedezték, az állami bevételek 1917–18-ra a háború előtti szint 16%-át érték csak el. A legjöjálisabb hadikölcsön jegyzők a zsidó nagyvállalkozók voltak, akik kevés kivétellel bekerültek az arisztokrácia soraiba. A nyugdíj-, a tőke- és a külföldi felhalmozások a háború és a hiperinfláció által megsemmisültek, az adók emelkedésével együtt a bevételek és a vagyonok kiegyenlítődték. A háború fő terheit a közép- és a szegényebb rétegek viselték, akiket a pauperizálódás komolyan veszélyeztetett.

Hans Rudolf Fuhrer a svájci semlegesség ellenében indított titkos osztrák–magyar akciókat elemzi. Hangsúlyozza, hogy az osztrák–magyar és a svájci vezérkari főnök 1907-ben zajlott megbeszélései értelmében a Svájc területét ért olasz agresszió esetén a svájci hadse-

reg az osztrák–magyar oldalán vett volna részt az ellentámadásban. A Nagy Háború idején Sprecher von Bernegg svájci vezérkari főnök és Wille tábornok főparancsnok között ellentétek támadtak, utóbbi tagadta a konkrét olasz fenyegetést. Mindkettőjük együttműködési készsége a központi hatalmakkal többször is nyugtalanságot keltett. Az 1915–16 telén zajlott úgynevezett ezredesi affér (a svájci vezérkari jelentéseket eljuttatták a központi hatalmaknak) után a svájci és a francia vezérkar közötti kapcsolat intenzívebbé vált.

Christoph Tepperberg a Monarchia katonai hatóságainak összehangolt akcióit és erőfeszítéseit (az uralkodó utasításra razziákat tartottak a hátsóországban) mutatja be 1917-ben, melyek a sorozás és a katonai szolgálat alól kibújt férfiak regisztrálását és frontra küldését célozták. Hannes Leidinger az olasz fronton 1915–1918 között lezajlott hadiesemények osztrák filmeken történt megjelenítésének témakörét járja körül. Megtudjuk, hogyan mutatták be a hadszíntéren zajlott harcselekményeket, csatákat, s a front mögötti területek életét. A kamera mögött állóknak azzal a nehézséggel kellett szembenézniük, hogyan állítsanak elő hősiességet sugárzó képeket az elnéptelenedett és kietlen vidékekről. A filmek beállított jelenetek alkalmazásával és légi felvételekkel próbáltak megfelelni a kihívásoknak. Richard Lein egy a harctéren harcoló katonák és az esetek hozzátartozóinak támogatására indított egyik legnagyobb hadigondozási akció (Babér a hőseinknek) történetét mutatja be. A Károly István főherceg védnöksége alatt álló gyűjtési akció alkalmával 1915–1916-ban összesen 182 000 korona gyűlt össze, amelyből 121 000 koronát a hadiözvegyek és a hadiárvaik javára fordítottak.

Verena Moritz az 1915–18 között osztrák–magyar hadifogságba esett olasz katonák helyzetét vizsgálja tanulmányában. Megtudjuk, hogy a Monarchia területén fogva tartott 468 000 olasz katona viszonylagosan sanyarú körülmények között élt, közöttük közel 20%-os volt a halálozási arány, ami túlszárnyalta a Németországban fogvatartott sortársaik halálozási arányát. Ennek egyik oka az volt, hogy Olaszország megtagadta segélyszállítmányok küldését fogságba esett katonái számára.

Tamara Scheer Tisza István és az első világháború alatti rendkívüli állapot kérdéskörét választotta tanulmánya témájául. Kiemeli Tisza szerepét a kivételes törvények megalkotásában és parlamenti elfogadtatásában 1912-ben. A háború alatt bevezetett magyar rendkívüli állapot mibenlétét a sajtócenzúra példáján keresztül mutatja be.

Az első Osztrák Köztársaság és a nemzetiszocialista időszak témaegységét mindössze két tanulmány alkotja. Richard Hufschmied az osztrák Hadsereg-történeti Múzeum bécsi új Hofburgban tervezett elhelyezésének történetét mutatja be 1924 és 1950 között. A leginkább Kurt von Schuschnigg szövetségi kancellár által támogatott terv végül az 1938-as Anschluss, vagyis az Ausztria Német Birodalomba történt bekebelezése után valósult meg. Robert Kriechbaumer Michael Mayr 1920–1921-es, nyolc hónapon át tartó osztrák kormányzásának mérlegét vonja meg tanulmányában. A szerző összefoglalja, hogy Ausztria milyen katasztrófális gazdasági helyzetben (nyersanyaghiány, munkanélküliség, infláció, ellátási gondok, a Saint-Germain-i béke megkötései) volt az első világháború után és annak milyen következményei lettek belpolitikai téren.

A második Osztrák Köztársaság időszakára vonatkozóan négy tanulmányt tartalmaz a kötet. Siegfried Beer a CIA és a hidegháború vége 1989–1991-ben témát választotta vizsgálódásai tárgyául. A szerző korabeli dokumentumokkal bizonyítja, hogy az amerikai titkosszolgálatok lényegesen pontosabban prognosztizáltak a Szovjetunió felbomlását, mint azt korábban feltételezték. Oliver Rathkolb az Egyesült Államok Ausztriára vonat-

kozó geopolitikai stratégiáiról és perspektíváiról ír az 1955–56-os években. A tanulmány szerzője görcső alá veszi az osztrák semlegesség kihatásait az osztrák–amerikai kapcsolatokra. Az 1956-os magyar szabadságharc szovjet leverése után az USA garanciát vállalt az osztrák semlegességre. Ennek kézzelfogható bizonyítéka volt az a 60 millió amerikai dollár értékű katonai felszerelés, amit Az Egyesült Államok átadott Ausztriának. A segítség fejében abban bíztak, hogy szükség esetén Ausztria engedélyezni fogja a NATO harci gépeinek átrepülését az ország felett. Wolfgang Mueller Ausztria semlegességét vizsgálja meg tanulmányában szovjet szempontból az 1955–1991 közötti időszakban. Kimutatja, hogy a szovjet diplomata, politikusok és a média Ausztria semlegességet dicsérte, amikor az a szovjet kívánalmaknak megfelelően viselkedett, ellenkező esetben viszont a semlegesség megsértésével vádolták. A cél Ausztria angol–amerikai blokkról történő leválasztása volt, amely részben a nyugati hatalmak, részben Ausztria gyengítését ígérte. Michael Gehler tanulmányában egy, a két német állam határán 1976. augusztus 5-én történt halálessettel foglalkozik, amikor Benito Corghi olasz teherautó sofört egy túlbuzgó NDK határőr a határátlépés közben lelőtte. A szerző kitér az eset olasz és nyugat-német visszhangjára, valamint az NDK vezető szerveinek reakcióira.

Az osztrák védelmi politika és az Osztrák Szövetségi Hadsereg történetét taglaló fejezetben szintén négy tanulmány olvasható. Heinrich Neisser a második Osztrák Köztársaság védelmi politikájának lényegét foglalja össze, kiemelve annak helyes és helytelen oldalait. Megismerteti az olvasóval az Osztrák Szövetségi Hadsereg 1955 utáni megszervezésének állomásait és az általános hadkötelezettség ismételt bevezetését. A szerző megállapítása szerint a katonailag biztosított osztrák semlegesség elérése túlzott elvárás volt. Pozitívan értékeli viszont az 1970-es években svájci mintára kifejlesztett területvédelmi koncepciót. Dieter A. Binder az Osztrák Szövetségi Hadsereg 1966 óta létező hagyományápolásáról ír. Leszögezi, hogy az első és második Osztrák Köztársaság, továbbá a Monarchia időszaka és hadseregének vezetői szolgáltak példaként, róluk nevezték el az alakulatokat, a laktanyákat. Megtudhatjuk, hogy olyan vitatott történelmi személyiségek, mint például Franz Conrad von Hötzendorf, a Monarchia haderejének 1906 és 1917 közötti vezérkari főnöke, mint politizáló tábornok, továbbá a nemzetiszocializmussal szembeni ellenállás képviselői máig is vitára adnak okot az osztrák katonai hagyományápolás terén. Winfried Heinemann az Osztrák és a Nyugat-Német Szövetségi Hadseregben és az NDK Nemzeti Néphadseregében a katonai hagyományok őrzéséről, ápolásáról foglalja össze véleményét. A tanulmányból kiderül, hogy Németországban 1982-től elhatárolódtak a Harmadik Birodalom haderejének hagyományaitól, de a teljes elhatárolódás csak 1997-ben következett be. A német szövetségi kormány a Napóleon ellen harcoló Poroszországot, a Hitler elleni ellenállást, valamint az 1945 utáni Szövetségi Hadsereget jelölte meg a katonai hagyományok három jelentős forrásául. Az NDK hadserege a Hitler ellenes ellenállókra és szovjet példaképekre alapozta a hagyományápolását. A szerző az Osztrák Szövetségi Hadsereg hagyományápolásában számos párhuzamot fedez fel a németekével. Erwin A. Schmidl az 1969 novemberében Amstetten környékén lezajlott „Medvetalp” fedőnevű osztrák hadgyakorlat kritikáját fogalmazza meg és annak következményeit vizsgálja tanulmányában. Véleménye szerint a gyakorlat egyetlen politikai célja nem más volt, mint hogy ismét megerősítse az osztrák népesség a Varsói Szerződés hadseregeinek Csehszlovákia elleni 1968-as intervenciója idején az ország védelmi képességeibe vetett megrendült bizalmát. A gyakorlaton részt vett osztrák és nemzetközi megfigyelők arra

a következtetésre jutottak, hogy az Osztrák Szövetségi Hadsereg nem lenne képes arra, hogy egy idegen állam támadását hagyományos módon elhárítsa. Fontosságát mutatja, hogy az osztrák területvédelmi koncepciót e gyakorlat lezajlása után tervezték meg.

A kötet muzeológiai és kultúrtörténeti utolsó nagy témaköre három tanulmányt foglal magába. Harald Heppner *A háború az orosz zeneszerzők a 19. és 20. században* című tanulmányában megállapítja, hogy az orosz zeneszerzők a leginkább az orosz és a szovjet történelem kiemelkedő hadvezéreit, hadjáratait, csatáit és történelmi eseményeit jeleníteték meg a zeneművekben, továbbá ritkábban fordultak meg idegen hadszíntereken, mint a nyugat- és közép-kelet-európai kollégáik. Andrea Brait a második világháború XXI. századi megjelenítését veszi górcső alá a drezdai, a budapesti, a prágai és a párizsi hadimúzeumokban. Megállapítja, hogy a közép-európai múzeumok saját országaik egykori történetére koncentrálnak kiállításaiikkal, míg a franciák (mint volt gyarmattartó ország) inkább globális keretekben gondolkodva, nagyobb kitekintéssel élnek. Ernst Bruckmüller az Ausztriában az ezredforduló környékén végbement társadalmi változásokat járja körül tanulmányában. Bemutatja a társadalom előregedését, a foglalkozási szerkezet megváltozását, a bevándorlási tendenciákat és a kvalifikált értelmiségi munkaerő kivándorlásának okait, a vallási hovatartozásban bekövetkezett változásokat (a muszlimok és más vallásúak számának emelkedését a római katolikusok csökkenését). A szerző hangsúlyozza, hogy az elmúlt 40 évben az Európai Unió kívüli államokból egy millió ember települt át Ausztriába. Kiemeli, hogy az Osztrák Szövetségi Hadseregnek erős integráló szerepe van a társadalmon belül.

A könyvet a tanulmányok szerzőinek rövid életrajzai, továbbá Manfred Rauchensteiner 1965-től 2016-ig megjelent műveinek jegyzéke egészítik ki. A tisztelgő kötet két évszázadot átívelő tanulmányai számos érdekes adalékkal szolgálnak a Habsburg-monarchia és Ausztria politika-, társadalom- és hadtörténetének jobb megértéséhez. Elolvasását első sorban a történész kollégák figyelmébe ajánlom, de úgy vélem, hogy méltán számot tarthat az elmúlt kétszáz esztendő európai történéseit jobban megismerni kívánó, a valódi könyvcsemegék iránt fogékony olvasóközönség érdeklődésére.

Balla Tibor

ORMOS ISTVÁN

EGY ÉLETÚT ÁLLOMÁSAI

Kmoskó Mihály 1876-1931

(A függelékben: Jelentés a szíriai katolikus missziók jelen állapotáról. Az 1915–16. tanév második felében végzett tanulmányútja alapján benyújtja: Dr. Kmoskó Mihály egyetemi tanár. METEM, Budapest, 2017. 508 o. ISBN 978-963-9662-97-1)

Bár Ormos István arabistát, sémi filológust talán senkinek sem kell bemutatni, Kmoskó Mihály neve valószínűleg ismeretlenül cseng a kedves olvasó előtt. Ezt részben azzal magyarázhatjuk, hogy az első világháború utáni években nyíltan antiszemita megnyilvánulásokat téve hívta fel magára a kortársak figyelmét. Ha Kmoskó életművének csak ezt a szakaszát néznénk, írásai alapján valóban a XX. század elfeledett kutatói között lenne a helye, azonban volt a paptanárnak egy másik, figyelemreméltó oldala is. Bár ezt